

Spargnar electricitad ei bien per la buorsa

Instituziuns, interpresas e privats sefatschentan tuttenina cun spargnar energia. Quei vala ella Surselva ton per il Spital regional Surselva ch'ei relevants per il sistem da sanadad sco per las Penticularas dad Andermatt/Sedrun che manegian da saver spargnar rodund 15% electricitad.

ANDREAS CADONAU/FMR

Segirar il provediment d'electricitad ad instituziuns relevantas per la veta quotidiana ei ina dallas incaricas principalas dil stab directiv dil cantun Grischun per cass ch'il current havess dad esser scarts igl unviern. Relevants per la veta quotidiana ein per exempel ils spitals. La directura dil Spital regional Surselva, *Claudia Käch* ha getg ch'il spital regional hagi gia fatg entginas ponderaziuns co manischar ina eventuala munconza d'energia. «Nus vegnin segir a coordinar cun il cantun nossas stentas da spargnar e manischar energia.»

In generatur da diesel per il seracass

Il coc d'urgenza per segirar l'energia al spital schai empau zuppaus davos ils mirs dil spital. In generatur che producescha electricitad cun in motor da diesel ed ina prestaziun maximala da 420 kw. In motor che drova denter 70 e 100 liters diesel per ura, sche sia prestaziun maximala ei dumandada. Avon tschun onns ha il spital regional cumprau il nev generatur che po furnir electricitad al spital per tschun entochen sis gis cun las reservas da diesel ch'ei avon maun.

Ina ga il meins metta il survetsch tecnic en funcziun il generatur per esser segirs ch'el funcziuneschi. Il generatur ed il motor da diesel ein scaldai era duront il temps ch'els ein buca en funcziun per

esser prompts da tuttas uras. «Segirar il provediment d'urgenza ei sulet ina da nossas stentas.» *Claudia Käch* gi ch'il spital regional sappi era spargnar energia. «Nus savein buca sbassar alla gronda las temperaturas en las stanzas da nos pazients.» Potenzial da spargnar vesa la directura dil spital per exempel ell'administraziun: «Cheu dat ei diversas pusseivladads che nus vegnin ad eruir en detagl.» Ina da quellas ei per exempel dad introducir dapli lavur da casa per employiads ed employai.

Il current cuosta 30% dapli

Spargnar ei era in tema tier la bransch da penticularas ch'ei da muntada relevanta per il turissem d'unviern. E che ha declarau dacuort dad esser habla da spargnar 15% dall'electricitad.

Silvio Schmid dallas penticularas dad Andermatt/Sedrun conferma quella finimira e menziuna diversas spartas nua ch'ei selai spargnar. «Las garaschas dallas maschinas da pista ein scaldadas per che la neiv liui giud las maschinas.» *Silvio Schmid* gi ch'ei seigi pusseivel da scaldar pli pauc, sche la neiv sillas maschinas vegni allontanada avon che ir en garascha. Mo el vesa era potenzial el menaschi da sutgeras, gondlas e runals. «Eventualmein stuein nus reducir las uras da menaschi dils indrezs, vul gir entschiever pli tard la damaun e calar pli baul la sera.» Spargnar ei per las penticularas denton

Il generatur cun motor da diesel dil Spital regional Surselva survegn tuttenina dapli muntada. Inaga il meins vegn el mess en funcziun per esser segirs ch'el funcziuneschi el seracass.

FOTO ANDREAS CADONAU

buca sulet in act da solidaritad. «Ils cuosts d'electricitad creschan per circa 30% e quei munta per nus 500 000 francs dapli expensas.» Spargnar energia sepaga. Las

penticularas Andermatt/Sedrun san far diever da domaduas varts dil cuolm dil provediment da basa dallas ovras electricas localas. Las penticularas che cum-

pran l'electricitad silla fiera libra han bein profitau ils onns vargai da prezis bass. Ussa ston quellas interpresas quintar cun cuosts d'electricitad massivs. Potenzial vesa *Silvio Schmid* da producir el futur sez energia. «Seigi quei via indrezs fotovoltaics ni era cun turbinar aua duvrada per far neiv.» Mo gest quei che pertucca turbinar aua pretenda *Schmid* che la via da lubir tals indrezs stoppi vegnir pli efficienta.

Electricitad per far neiv

Per *Silvio Schmid* eis ei impurtont che las penticularas survegnan electricitad per far neiv. «Quei duess buc esser in problem, demai che l'electricitad duess esser avon maun l'entschatta dalla stagiun.» Mo en quei grau vesa *Silvio Schmid* in auter problem. «Ei sto plover en abundanza las jamnas proximas per che nus havein insumma avunda aua per far neiv.» Las penticularas Andermatt/Sedrun retrain dabia aua per far neiv dad uals e dutgs – e leu ei l'aua momentan scarta.

Il generatur dil spital regional a Glion pudess era funir energia ella reit per segirar il provediment general. El ei colligaus cun la centrala che regla il diever d'energia en Svizra che sa sezza metter en funcziun il generatur dil spital per spingentar la reit. Quei ei tenor *Claudia Käch* denton negin tema. «Il generatur ei cheu per il spital en ina situaziun d'urgenza.»

LUMNEZIA

«Furt e naven» a Vattiz

Il matg 2022 ha la Chasa editura rumantscha presentau a Glion gl'emprem cudisch da *Carin Caduff*. La Lumneziana che viva oz a Wädenswil sco pedagoga sociala ha scret texts cuorts en lungatg frestg e direct. Ella pren lecturas e lecturs sin divers viadis, reals cun auto, tren e bastiment, e fictivs en regardientscha ord sia affonza a Vattiz.

Leu ella vischinonza, a Davos Munts, prelegia ella venderdis proxim, ils 26 d'ost 2022. Igl ei la tiarza gada suenter la presentaziun il matg vargau ch'ins ha caschun d'emprender ad enconuscher l'autura, sia ovra e siu stil litterar. Ella scriva regularmeins columnas per La Quotidiana ni Impuls per RTR. Divers da ses texts ha ella era publicau el magazin Litteratura. Fotografias da *Jaromir Kreiliger* completeschan ils texts da *Carin Caduff*. Il fotograf sursilvan fa quasi il medem sco l'autura, simplameins cun meds visuals. Era el observa situaziuns e scenas dil mintgagi e documentescha quellas cun sia camera. (fmr/abc)

BREIL

Cuort avon la scargada da Breil ei il personal dall'Alp Quader part da «SRF bi de Lüt». FOTO MAD

SRF sill'Alp Quader

Naven dils 26 d'ost accumpogna la Televisiun svizra ils pasturs dalla Alp Quader da Breil. *Greta e Peter Salzgeber* fan part all'emissiun «SRF bi de Lüt» che portrettescha diversas personas che van duront la stad ad alp. Mintga venderdis naven dallas 20.05 vegnan era ils pasturs ed il menaschi dalla Alp Quader, ina dallas alps da vacas da Breil, a plaid ell'emissiun. Quei ei ina buna partenza per far gust sin la scargada dallas alps da Breil ch'ei fixada sin sonda ils 10 da settember. L'ustria sil plaz a Plaun Rueun ei aviarta a partir dallas 10.30 e mes'ura pli tard scargan las tschun alps da Breil ina suenter l'autra. En tut arrivan a Plaun Rueun circa 650 tgaus biestga. (fmr/ac)

Tratsch e raps sogn Roc

Dumengia suentermiezgi ei la populaziun da Lumbrein s'entupada en ed entuorn la caplutta da sogn Roc. Suenter 1895 e 1965 eis ei la tiarza renovaziun dil sanctuari ch'ins ha baghegiu avon prest 400 onns.

AUGUSTIN BEELI/FMR

Il suentermiezgi allas 16.00 ha il caluster ed ugau da s. Roc, *Giachen Derungs*, tucchau ils dus zennets sil clutger. «La caplutta ei buca gronda, la nav ha ina surfatscha da mo 16 m2. Quei tonscha denton per far ina oraziun», ha il president dalla pleiv getg en siu plaid suenter che sur *Dirk Jasinski* haveva celebrau la messa. Dumengia ha *Alexander Casanova* presentau ed explicau la sanaziun dil sanctuari. En collaboraziun cuagl architect indigen *Ramun Capaul* e la Tgira da monuments ha la pleiv Lumnezia investiu rodund 180 000 francs per renovar la caplutta. Sogn Roc a Lumbrein ei in da rodund 20 baghetgs sacral e da muntada culturhistorica che la pleiv posseda e ch'ella sto mantener.

Ils 16 d'ost ei stau il gi da sogn Roc ed entuorn quei datum ha la pleiv vuliu envidar la populaziun ad ina simpla festivitad per la fin dallas lavurs.

Per ch'ei creschi e prospereschi

All'entschatta dil 17avel tschentaner era il Grischun vegnius cumpigliaus completameins en scumbegls ed embrugls d'uiara. Hostilitads havevan evocau in'uiara crudeivla. Las alianzas Austria-Spagna e Frontscha-Venezia influenza van e cumpravon las Treis Ligias, las pussonzas jastras uegliavan e carmalavan. Duront ils scumbegls cun dertgiras nauschas, inquisiziuns, torturas ed assassinadis era in'ulteriura nauscha mulesta penetrada ellas valladas pli lontan: la muria. Quella e l'aura sgarscheivla d'avon 400 onns han motivau la vischnaunca da Lumbrein da baghegiar ina caplutta. Sin fundament d'ina empermisschun cun donaziun ha la vischnaunca baghegiu 1628 e 1629 ina caplutta da sogn Roc. Igl ei il sogn ch'ins venerava ell'entira Europa sco intercessur encunter la muria gronda. Ell'Italia e Spagna senumna el Rocco, en Frontscha Roch, en Tiaratudestga Rochus.

A Lumbrein ha la veneraziun da s. Roc ina muntada tut speciala. Auter che tier ina caplutta «ordinaria» han ins tschinclau ella cun in mir ed semtgau in santeri per satrar ils defuncts. Cun quei che la muria ei tschessada, han ins

Els han plascher dall'ovra finida, davon ils calusters *Mengia e Giachen Derungs*, davon il president *Alexander Casanova* ed il plevon sur *Dirk Jasinski*. FOTO AUGUSTIN BEELI

denton mai duvrau quel. «Nus mavan aunc per tiara da s. Roc, per ch'ei creschi e smarscheschi buc», ha in um attempau denton raquintau. El seregorda aunc bein ch'ins mava sin santeri da sogn Roc per tratsch. Ord ina ruosna prendevan ins quel a casa, il tratsch vegneva sternius sils ers frestgs semnai. Duront bunameins 400 onns ei il gi da s. Roc, ils 16 d'ost, stau a Lumbrein in firau cumandau.

Il mat pli reh da Lumbrein

Buca mo il tratsch dil santeri, mobein era las unfrendas en fuorma da daners, ein colligai culla tradiziun locala. «Sogn Roc era il pli reh mat da Lumbrein», pretendan ils seniors dil vitg. Sia influenza era schi gronda che la pleiv prendeva bia daners ord la cassa d'unfrendas. Aschia savevan singuls ni famiglias dumandar s. Roc in emprest. Tgi che duvrava daners per quella ni tschella investiziun saveva dumandar in credit e s'obligava da pagar anavos quel.

Aschia haveva bunameins mintgina e mintgin da pagar anavos el decuors da sia veta in deivet a sogn Roc.

Pils da Lumbrein ha quei sogn pia giu gronda muntada, el ei schizun staus ina fuorma da banca dil vitg. A caschun dall'inauguraziun dalla caplutta han ins udiu tals raquents dalla tradiziun orala. Il president dalla pleiv e gl'architect han dafterton presentau las lavurs ch'ins ha fatg. Suenter las renovaziuns dils onns 1895 e 1965 eis ei la tiarza gada ch'ins rugalescha quella caplutta. Ins ha allontanau la ligiadira da cement e remplazzau quella cun ina maulta da caltschina, ligiau giu da niev ils mirs externs e mess ina lingia da sfundrada. Era il mir dil santeri han ins reparau, lu remplazzau la scala d'entrada da betun cun scalems da crap. Ils maletgs ch'in pictur nunenconuschant haveva fatg ils 1895 ins buca stuiu renovar, medemameins buca il maletg digl altar che deriva da 1628.